

LIHTSALT MÄLESTUSED

Paul Ariste. Mälestusi. Toimetanud ja trükkiks ette valmistanud Mart Orav. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 2008. 362 lk.

Paul Ariste mälestusteraamatus ilmnu on kirjutaja märkuste järgi suuremas osas kirja pandud ajavahemikus 1978–1984 (lisaks üks tollase sooviavalduse kohaselt lisatud kirjatükk varasemast ajast) ja hõlmab meenutusi esimestest mälupeiltidest kuni 1950. aastate keskpaigani (pisteliste vihjetega ka hilisemas aega). Kirjapaneku katkemise lähemad asjaolud jäävad lugejale teadmata, aga algus on täpselt fikseeritud: mälestuste kirjutamist on alustatud 1978. aasta jõululaupäeval haiglas, „infarktist poolkaudu toibunult”. Sellele alustamishetkele vahetult eelnenud perioodil, siinse vaimuelu tardumuse tippajal ehk 1970. aastate keskel ülikoolis käinud eesti filoloogidele oli Paul Ariste viimane pärisprofessor, ainus elav ja igapäevaselt kohatav side eesti-aegse, tõelise ja õige ülikooliga. Vananeva Ariste isikuga seostus kahetsus kunagiste vaimsete väärtuste hääbumise üle, aga ühtlasi oli ta see lüli, kelles kehastus lootus vaimu ellujäämisele ja edasikandumisele kõigi aegade ja olude kiuste. Tegelikult liikus ju ülikoolis ja selle ääremail või vähemalt Tartu tänavail teisigi „eestiaegseid” (nagu Valmar Adams, Pent Nurmekund või Uku Masing) ning muidugi oli seitsmekümnendate ülikoolis uusigi silmapaistvaid humanitaare (nagu kas või Juri Lotman), aga eesti akadeemilise vaimu järjepidevuse kandjana oli Aristel uni-kaalne staatus. Seepärast oli Ariste

ainus päris ja õige oma professor *an sich*. Sellele niigi erandlikule positsioonile lisandusid veel kõik tema aunime-tused, tänapäevase pilguga vaadates käsitamatu populaarsus ka väljaspool akadeemilisi ringkondi, tolle aja kohta uskumatult tihedad rahvusvahelised suhted, kogu sõjajärgset fennougristikat kattev isaroll – ja mis kõik veel. Muidugi oli ta ise oma eriseisundist igati teadlik ning nautis seda poisikese-liku edevusega täiel rinnal.

Kirjeldatud kuvandi taustal mõjub mälestusteraamat ennekõike jahmata-valt lihtsa ja inimlikuna. Alates esimesest leheküljest, millel 73-aastane kirjutaja vaeb oma tervislikku seisundit ja mälu usaldusväärstust ning otsustab „siiski” kirjutada, kuni viimasel leheküljel leiduva, 79-aastaselt kirja pandud märkuseni, et eelnenud kirjatükk tuleks mälestuste vihikutega liita, „aga kuidas just, seda ma ei tea”. Kogu tekstis puudub igasugune õpetlasepoos ja õpetamise või töökuulutamise pretensioon. Need on nii lihtsad „mälestused sõna otseses tähenduses”, et peaaegu võiks tekkida kiusatus otsida selles lihtsuses endas mingit poosi, kahtlustada raamatut läbi-va ülima enesekriitilisuse taga mingit topeltmängu või otsida sellele mingit muud tekstiväliselt selgitust ja põhjendust. Aga kirjapandu on selleks tervikuna liiga veenev ja ühtlane. Raamat paneb uskuma, et loetu lihtsus ja inimlikkus ei ole tekstoloogilised nipid, vaid vist sama päris ja õiged, nagu oli Ariste professoritiitel.

Õieti on ju kogu mälestuste sisu ja õhustik eriliselt aristelik. Näiliselt seotud killud, nii nagu nad kronoloogili-

selt meenutades on mälust esile manatud – osa ilmselt paljukordsest jutustamisest täiuslikuks anekdoodiks lihvituna, teised poolikumad ja fragmenteersemad –, on nagu üks pikk keeleteaduse loeng, mille käigus sai lisaks eri keeli puudutavatele põnevatele seikadele alati kuulda ka mõndagi ilmast ja inimestest. Ilma suurejoonelistest ja paikapanevate üldistuste või hinnangu-teta, just nagu juhuslikult hüpates liigutakse tavasuhtumise seisukohalt suurte asjade juurest väikeste juurde ja siis jälle tagasi – nagu võrdväärtustades mõne üksiku vokaali mõnes hääbuvas murdes esiletulevaid hääldusisearasusi sündmustega, mis sandistasid või pühkisid olematusse sadu või tuhandeid. Aga see loodusteadlaslikult erapooletu uudishimu ja austus pisi-detailide vastu võtab Ariste suhtumistes, suunatuna eri kultuuridele ja keeltele ning nende kandjatele, iseäralikult sooja ja humaanse vormi. See on elav ja lakkamatu huvi kõikvõimalike inimlike ilmingute vastu.

Tähtsa ja tähtsusetu tasaväärtustamisega haakub ka Ariste suhe hea ja kurja eristusse. Otsustades selle järgi, kui palju ta räägib iseenda pisivaledest ja -pettustest ning -pattudest, millest mõni näib talle nii suur, et seda ei saa väljagi öelda, ning selle järgi, kui palju on mälestustes juttu usutunnistuse ja konfessionaalse kuuluvusega seotud eluloolistest seikadest, võiks arvata, et hea ja kurja vastandus oli temasse maast madalast kristliku kasvatuses sisse juurutatud. Aga see range vastandus ei puuduta teisi. Vaatamata oma väsimatule huvile kõige ja kõigi vastu, millega ta Oskar Looritsalt koguni klatšimagistri nimetuse teenis, ei mõista Ariste teisi mitte kunagi otsesõnu hukka. Ainult kaude võib aru saada, et mõne inimese mõnda sammu ta siiski taunib, aga tauniv hinnang ise jäetakse välja ütlemata. Teised on Ariste mälestusteraamatus tublid ja imetlust vääri-

vad, enamasti ka natuke naljakad või koguni veidrased ja kummalised või lausa psühhopaadid, aga mitte kurjad ega halvad. Nii peab ta isegi Kristjan Kure kohta vajalikuks kinnitada, et ta „polnud paha mees”, vaid oli lihtsalt natuke naiivne. Just nagu oleksid hea ja kuri küll olemas, aga inimesele sama käsitamatud nagu asjade tegelik tähtsus ja tähendus ning võiksid seetõttu inimlikust vaatepunktist vaadatuna kergesti koha vahetada.

Hea ja kurja kohavahetusest või vähemalt suhtelisusest pakub põnevaimat mõtteainet küllap see, mis raamatus on kirjutatud KGB uurimisosakonna ülemast Idel Jakobsonist, kelle paljas nimigi enamiku mäletada tahtjate meenutustes ihukarvad püsti ajab ja õudusjudinaid tekitab. Ariste nimetab Idel Jakobsoni oma heaks sõbraks ja tutvustab teda lugejale kui meest, kelle ema matustel ta asjaolude sunnil kutsuti palvust pidama, et juudi kommete järgi nõutavat kümnemehelist kvoorumi kokku saada, mispeale ta tingimisi juudiks arvatigi. Ja kui inimest, kelle kohta ta usub, et just Idel Jakobsoni mõjul sai tema, Ariste, vanglast välja. See näibki igati usutav. Kui Ariste oli Jakobsonide peres niivõrd omaks arvatud, nagu ta kirjeldab, ning tolle surnupalvuse järel ka teiste juutide poolt „peaaegu juudiks” tunnistati, siis pole midagi imelikku selles, et kurikuulus Idel Jakobson pidas teda omaks ka olukorras, kus Aristet vangina temale alluvas vanglas peksti ja üle kuulati, ning tegi kõik võimaliku tema vabastamiseks. Eestlaste ja laiema lühike soomeugrilaste hulgas poleks seesugune omahoidmine ehk enesestmõistetav, juutide hulgas aga küll. Tuleb niisiis välja, et selle ainsa, mis sõjajärgses eesti filoloogias oli tõeliselt suurt – kogu oma fenougristika ja hõimuvendluse –, võlgne me KGB majorile Idel Jakobsonile.

Kure ja Jakobsoni inimlik pale paneb umbusklikuma lugeja praegu

kindlasti juurdlema, kas pole seesugused lõigud seitsmekümnendate lõpul, kaheksakümnendate alguses mitte avaldamisperspektiivi silmas pidades kirja pandud. Eks teki sellesuunaline küsimus ju igasuguse tol sumbunud ajal kirjutatud, ent avaldamata jäänud teksti korral: kas uskus kirjutaja paremate aegade saabumisse ja kirjutas „täiesti ausalt” nende tulevaste aegade tarvis või lootis ta teksti ikka lähiaegadel avaldada ja kohendas oma mõtteid ja sõnastust selle arvestusega. Viimane oletus ei näi Ariste mälestuste kogupildiga küll kuidagi klappivat, selleks on siin liiga palju löike, mida nende kirjutamise ajal ilmselgelt avaldada poleks saanud. Pigem lähtusid Ariste poliitilisedki suhtumis- või sümpaatiavaaldu sed teistsugustelt alustelt kui praeguseks maad võtnud punast ja sinimustvalget mustvalgelt vastandama kippuv hinnang ning mõjuvad sellisena hoopis relvitukstegevalt siiralt. Neid mälestusi ei ole kallutanud soov oma ajas avaldamiskõlblikuks osutada (ajastu survet võib kahtlustada vaid üksikutes sõnavalikutel). Aga erinevalt nii paljudest üheksakümnendatel või hiljem kirja pandud meenutustest pole siin ka püüdu end tagantjärele õigustada või puhataks pesta ja heroiseerida. Ariste lihtsalt meenutab. Ta ei riputa endale tuhka pähe, vaid ainult konstateerib, et viiekümnendate alguses pidi „iga kirjutise algusesse või keskele panema vähemalt ühe tsitaadi Stalini marrismivas tasetest kirjutisest”. Ta ei tee endast kangelaslikku dissidenti, vaid jutustab loo sellest, kuidas ta tudengitega välitöödel olles väljatõrgatud silmadega Stalini pilti põletas, sama neutraalselt nagu mis tahes muu anekdoodi.

Ja muidugi on igiaristelik see keeleline ja internatsionaalne kirevus, mis raamatus justkui iseenesest lahti rullub, nagu võiski oodata inimese mälestustest, kelle esimene publikatsioon oli esperantokeelne liivlaste tutvustus ja

kelle esimene teaduslik kirjutis kandis pealkirja „„Kalevipoja” juudikeelne tõlge”. Erilist sümpaatiat kiirgub raamatust – ootuspäraselt – juutide, mustlaste ja ennekõike muidugi vadjalaste vastu. Kui üldiselt on kõik mäluvildid esitatud napolis, korduste ja pikemate arendusteta emotsioonivabas sõnastuses, siis esimese südamest tuleva hüüatuse on esile kutsunud just vadjamälestus: „Issand Jumal! Elav vadjalane!” (lk 94). Praeguses poliitiliselt pingestatud rahvuslikus allergiaseisundis väljendub Ariste-fenomeni kvintessents võib-olla kõige ehedamalt loos sellest, kuidas nad Soome akadeemiliste ringkondade silmis teisejärguliseks peetud vadjaa keelejuhi Kigoria Kuzminiga *aitosuomalaiste* eest salaja Helsingis omavahel vene keelt rääkisid.

Lisandusi Ariste teaduslikku pärandisse mälestustest kuigi palju ei sugene. Mõned märkused pakuvad siiski huvi, nagu näiteks viide kirjutisele, milles Ariste oma sõnul kummutas varasema aksioomi, et Thor Helle tõlkinuvat Vana Testamendi otse heebrea keelest, ja tõestas, et ta olevat „siiski kõigepealt käinud Lutheri järgi, kuid oli võtnud arvesse ka heebreakeelset algupärandit” (lk 326–327). Kuivõrd too Reimanilt pärit vana aksioom praeguseni kehtib, on tõsiselt kahju, et mustandi ja ärakirjata toimetusele antud käsikiri kaduma läks. Raamatus on üksikuid muidki professionaalset tähelepanu väärivaid märkusi, mida Ariste oma avaldatud artiklites lahti kirjutanud pole. Aga raamatu põhitähendus ei peitu mitte neis ega isegi mitte elulooliste seikade külluses, mida seesugused mälestused eesti foneetika rajaja ning meie ja üleilmse fennougristika suurkuju kohta praeguste ja tulevaste eesti filoloogide rõõmuks pakuvad. Selle raamatu põhivõlu on tähtsa mehe lihtsates meenutustes avanev inimlik mõõde.

KRISTIINA ROSS

ÕNNE KEPP VÄITLES KIRJANDUSDOKTORIKS

Õnne Kepp. Identiteedi suundumusi eesti luules. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 20. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2008. 222 lk.

24. aprillil k.a kaitses Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste doktorinõukogu ees oma väitekirja „Identiteedi suundumusi eesti luules” samas doktorantuuri lõpetanud Õnne Kepp. Teda juhendasid filoloogiakandidaadid Toomas Liiv ja Maie Kalda. Tegemist on pikaajalise, vähemalt neljateist aastat hõlmava uurimis- ja mõtestamistöo tulemusega.

Selle uurimistöo jooksvat aprobat-siooni võib leida aastatel 1994–1997 Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuses teostatud uurimisprojekti „Eesti kirjanduse faktuur” raames toimunud kahel rahvusvahelisel konverentsil „Iseendaks saamine: tagapõhi, tekst, isikupära” (1995) ja „Iseendaks jäämine: tagapõhi, tekst, isikupära” (1996) ning konverentside põhjal Õnne Kepi ja Maie Kalda toimetatud kogumikus „Mis on see ISE: tekst, tagapõhi, isikupära” (1999). Kõik väitekirjaks koondatud artiklid olid läbinud eelretsenseerimise ja akadeemilise toimetamiskuuri, mistõttu nende kontseptuaalne vaidlustamine, allikakriitiline sõelumine ja keekekasutuse jälgimine, ehk siis metakeele analüüs, päädikis tagantjärele tarkusega. Nüüd tuleb neid asuda edasi arendama, täiendama, täpsustama ehk teisisõnu loovalt jätkama Õnne Kepi poolt eesti kirjandusuurimise põl-lul sisseküntud vagu. Kinnitan, et see vagu on sügav ja inspireeriv.

Väärrib tähelepanu, et kuigi ajaliselt eristab ühtesid artikleid teistest kohati mitu aastat, ilmneb ometi nende koosolus monograafiline terviklikkus. See leiab kinnitust ka artikleid sissejuhatavas analüütilises kirjutises, mida võib

võtta kui monograafia laiendatud kokkuvõtet.

Niisiis on meil tegemist eesti luuleloo „lähikammimisega” eesti identiteedi aspektist. Väitekirja üldiseloostusest tuleb tunnistada Õnne Kepi akadeemilist vilumust, sisseelamisvõimet eesti luuleilma, samal ajal distsiplineeritud ja distantseeritud pilku selle luuleilma kujundisüsteemi toimimisele.

Uurimismeetodiks oli valitud diskursuseanalüüs, mis omakorda toetus Michel Foucault’ diskursuse käsitlusel. See on olnud ambitsioonikas väljakutse, sest diskursuseanalüüsi on edukalt rakendatud epistemoloogias, politoloogias, meediauuringutes, kuid eesti kirjandusloo (*resp.* luuleloo) käsitlemisel on tegemist novaatorliku katsega.

Kui dissertant on rõhutanud Foucault’lt laenatud diskursuseanalüüsi põhjendatust eesti luuleloos aset leidva identiteedi muutuste kirjeldamiseks ja peab seetõttu analüütilist ülevaadet doktoritöö struktuuris keskseks – sest tõepoolest, artiklite endi kasutatud kirjanduse loetelus ei kohta me Foucault’ nime –, siis oletan ma, et seesuguse metodoloogilise valiku tegemist ei mõjutanud lihtsalt katse mängida ühe atraktiivse, kuid vastuolulise teooria „ehituskividega”, vaid kaks üldiselt teada olevat äratundmist: 1) eesti luule on olnud enamuses angažeeritud, s.t üli-malt seotud keelelise identiteedi sügavike, aga ka ideoloogiliste kontseptidega ja 2) eesti identiteet ise – nagu Jaan Undusk on veenvalt osutanud – on vägagi kinni siinses geokultuurilises ruumis.

Identiteeti defineerib Õnne Kepp enesest arusaamisena („kes ma olen ja millisena ma end näen”) ja selle enese- arusaama suhestamisega teiste arusaama iseendast. See on ratsionaliseeriv identiteedikäsitlus, mida ootuspärastelt

kroonib „diskursiivne konstrueeritus” ja autonarratiivsus. Selline lähenemine on mõeldav grupi-, sh rahvusliku identiteedi puhul, mida autori refereeritud asjaomane teoreetiline allikas, Wodaki, Cillia, Reisigli ja Liebharti „The Discursive Construction of National Identity”, ka toetab. See raamat väidab, et saab olla vaid üks rahvuslik identiteet, mis ilmutavat samas haprust, mõjutatavust ja laialivalguvust. Dissertant eelistab siiski põhjendatult rääkida ühe (ühise) invariandi ümber toimuvast rahvusliku identiteedi muutumisest (selle kujundilisi vasteid ta eesti luules seeriatena otsib ja leiabki). Ta leiab selle invariandi kehastuse J. V. Jannsenis, kelle „isik ja [...] tegevus moodustasid eesti rahva ajaloo sündmuse, mis pani aluse eesti rahva uuele identiteedile – oli diskursiivsuse rajaja”.

Eesti luule identiteedi mõistmiseks peab Õ. Kepp oluliseks Jannseni 1860. aastal ilmunud „Eesti Laulikut” ja selles sisalduvat fundamentaalset küsimust „Kus on mo armas issama?": see olevat eesti luuletajate enesemääratlemisdiskursuse alguslausung, diskursiivne sündmus. Tähelepanuväärselt osutatakse, et „rahvuslus on kõigepealt topoloogia, ruumisuhete küsimus”. Edasi keskendubki dissertant *õnneliku ruumi* – *õnnetu ruumi* binaarse opositsiooni paari ja eriti selle esimest liiget puudutava utopia iseloomustamisele.

Omaette huvi pakub, kuidas Õne Kepp jälgib eesti luules linna metafoorikat „õnneliku – õnnetu ruumi” diskursuse kontekstis. See tekkis „hea kohana” (varasemad näited Reiner Brocmanilt ja Käsü Hansult), jätkus sellisena ärkamisaja vaimu keskustena

(Viljandi, Tartu), millesse ühtäkki dissonantsina löikub Carl Robert Jakobsoni linn kui „halb ja õnnetu koht” ja saavutab domineeriva positsiooni Eesti Vabariigi esimesel kümnendil kui „võimalik õnnelik ruum”. Sellega seoses mainitakse Barbaruse luulet, seejärel näiteid Ralf Rondilt, Juhan Sütistelt, paraku jääb kõrvale Valmar Adamsi kui puhtakujulise linnapoeedi luule. Hilisemast kihistusest nimetatakse Debora Vaarandit, Bernard Kangrot, Ivar Grünthali. „Õnneliku ruumi” diskursus oli utoopiline ka stalinistlikul ajajärgul ja samas ka paguluses. Karl Ristikivi luulekujunditega seoses mainib autor globaalset ruumi.

„Õnneliku ruumi” diskursus pakub rohkelt võimalusi edasiarendusteks. Seda, et „õnneliku ruumi” diskursus, vaatamata eesti kirjanduse lõhenemisele Kodu-Eesti ja pagulaskirjanduseks, kuhugi ei kadunud, vaid et me võime rääkida pigem kujundlikult eesti rahvusliku identiteedi refuugiumist, n-ö talvitumiskohast, sellest annab märku „õnneliku ruumi” plahvatus näiteks 1960. aastate vahetuse Jaan Krossi ja Ellen Niidu luules ning sellele järgnenud kassetipõlvkonna manifestaalsus.

Õne Kepi doktoridissertatsioon on arvestatav panus eesti luuleloole ja eesti luule kujundisemantika uurimisse, aga see on ka kinnitus, et doktoritööga ei suleta akadeemilise näitelava eesriiet, vaid tähistatakse üksnes vaatuste vaheaega.

REIN VEIDEMANN

VÄÄRTUSLIK FONEETIKARAAMAT

Arvo Eek. Eesti keele foneetika I. Tallinna Tehnikaülikool. Küberneetika Instituut. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, 2008. 192 lk.

Kauaoodatud raamat eesti keele foneetikast jõudis viimaks pärale. Raamat kujutab endast kokkuvõtet ja aruannet autori elutööst. Ning moodustab senistest suurima varasalve eesti keele vokaalide kohta käivatest andmetest. Raamatu teises osas on oodata samasuguseid andmeid konsonantide kohta ning kolmas osa – mis mõlemad loodetavasti varsti ilmuvad – on pühendatud eesti keele prosodia käsitlusele.

Käesolevas köites antakse kõigepealt lühike ülevaade foneetika ja fonoloogia üldmõistetest. Kokkuvõtlikult kirjeldatakse kõneorganeid ning hääldusprotsessi. Lühidalt mainitakse ka akustikat (lk 38–40). Pikemalt kirjeldatakse vokaalide artikulatsiooni: huulte ja keele asendeid nende produtseerimisel (lk 64–76). Vokaalide akustikast ning tajumisest antakse samuti ülevaade (lk 76–95). Sellele järgneb eesti keele monoftongide ja nende esinemise kirjeldus niihästi kirjakeeles kui ka murretes (lk 95–122) ning diftongide ja nende esinemise kirjeldus kirjakeeles ja murretes (lk 122–151). Koartikulatsioonile, eriti nasalisatsioonile, on pühendatud teksti viimane osa (lk 152–172). Sellele järgneb kirjanduse loetelu (lk 173–192). Indeks puudub, aga loodetavasti lisatakse see raamatu kolmanda osa lõppu.

Nagu juba mainitud, sisaldab raamat rohkesti väga vajalikke ja huvitavaid andmeid, millel on kindlasti jääv väärtus. Kõige originaalsem on autori kontseptsioon tajuruumist ning sellel mõistel põhinev analüüs eesti vokaalidest (lk 83–91). On üldiselt teada, et mõnede vokaalide kirjeldamisel ei anna kahe esimese formandi sagedused õiget

pilti vokaalide suhetest üksteisega, nii et kolmanda formandi sagedust peab arvesse võtma näiteks /i-ü/ ja /e-ö/ eristamise puhul (probleemi illustreerib väga hästi joonis 2.15). Autor (tsiteeritud artiklite järgi otsustades koostöös Einar Meistriga) on arvutanud eesti vokaalide positsioonid erinevatel interpretatsioonidel põhinevates tajuruumides, on viinud läbi tajuteste ning esitanud tagajärjed ülevaatlikult ja veenvalt.

Retsensioon pole retsensioon, kui ta ei sisalda kriitikat. Ning retsenseerija vaatenurgast on raamatu puuduseks teatud tasakaalutus. Raamat püüab korraga täita mitu ülesannet: pakkuda eesti foneetika uurimise ajalugu, anda elementaarne sissejuhatus foneetikasse (ning isegi lingvistikasse), esitada autori teoreetilisi seisukohti ning polemiseerida teiste uurijatega, ning muidugi koguda kokku paljudes varem avaldatud artiklites esitatud andmed ja resultaadid. Mõnele teemale on antud palju rohkem ruumi kui mõnele teisele; mõni peatükk paistab olevat adresseeritud spetsialistile, teine täiesti algajale. Esineb ka kordamisi, millest on raske hoiduda varem eraldi ilmunud artiklite kombineerimisel. Raamatu tagakaanelt leiame, et raamat on mõeldud eesti keelt õppivatele üliõpilastele, aga ka neile, kes tegelevad logopeedia ning kõnetehnoloogiaga – ja teistelegi asjahuvilistele. Võib-olla on sissejuhatus mõeldud just nende lugejate tarvis.

Suurim probleem minu meelest on kõneakustika väga pealiskaudne kirjeldus (lk 38–40). Kuigi lk 27 esitatakse joonis (1.8), mis kujutab kõnetrakti, pole kuskil täpsustatud, mismoodi kõnetrakti kuju realiseerub formandistruktuuris. Tsiteerin lk 38: „Formantideks nimetatakse kõnetrakti resonantsiõnnetes häälikuspektri võimendunud sage-

dusribasid (mis koosnevad kõrihäälte võimendunud osatoonidest). [---] Formandi sageduseks nimetatakse võimendunud sagedusriba tugevaima osatooni sagedust.” Aga resonantsid on kõnetrakti omadus, olenemata sellest, millise põhitooniga häälikut produtseeritakse; formandi väärtus ei pruugi täpselt kokku langeda ühegi ülemtooniga, ning vokaale on võimalik ka sosistades hääldada. Bibliograafias on küll viide Gunnar Fanti klassikalisele teosele „Acoustic Theory of Speech Production” (1960), aga seda ei mainita, et kõnetrakt toimib filtrina, ning tekst ei kõnele midagi trakti kuju ning sellest olenevate resonantside vahekorra kohta.

Hiljem (näiteks lk 76) defineerib autor küll formante „kõnetrakti resonantsiõõntes võimendunud akustilise energia” piirkondadena, aga mina ei leidnud raamatust seletust, miks näiteks kõrgete vokaalide spektris on esimene selline piirkond 300 hertsi ümbruses ning miks /ü/ puhul on kolmas formant palju madalam kui /i/ puhul. Võib-olla autor lihtsalt oletab, et lugejad seda juba teavad. Igatahes kasutab autor akustilise analüüsi meetodeid igati usaldataval kujul, nii et probleem paistab olevat lihtsalt kommunikatsioon.

Kriitiline lugeja leiab alati midagi, mille üle nuriseda. Näiteks on tabelites esinevad keskmised väärtused esitatud ühe hertsi või ühe millisekundi täpsusega. Autor teab kahtlemata, et sellise täpsusega mõõta on võimatu ning et ükski kõneleja ei produtseeri sama häälikut kaks korda täpselt samal kujul. Pealegi pole kahe erineva kõneleja kõnetraktid kunagi täpselt ühe suuruse ega kujuga, nii et kahe kõneleja produtseeritud sama vokaali formandid ei ole akustiliselt identsed. Ning ühehertsilised ning ühemillisekundilised vahed on nagunii allpool tajupiiri, rääkimata sellest, et foneemide tajumine toimub kategooriate kaupa. Teatud

määralt üldistamine pakuks võib-olla selgema pildi. Oleks tahtnud näha keskmiste väärtuste kõrval ka statistilisi standardhälbeid.

Üks nähtus, kus minu interpretatsioon erineb autori omast, on küsimus sellest, kas pikad vokaalid koosnevad kahe identse foneemi järjendist (on topeltvokaalid) või mitte. Autor pühen-dab sellele suhteliselt palju ruumi (lk 54–58) ning jõuab lõpuks järeldusele, et pikk vokaal on topeltvokaal, kahe identse vokaali järjend, sellal kui dif-tong on kahe kvaliteedilt erineva vokaali järjend. Võin ehk kasutada võimalust selgitada, miks mind see lahendus ei rahulda.

Minu arvates on see lahendus liiga eksklusiivselt segmentitasemega seotud. Kvantiteet pole ainult segmenti omadus, vaid on osa suprasegmentaalsest hierarhiast. Kontrastiivselt lühike vokaal esineb eesti keeles kõnetakti rõhulises esimeses silbis; aga kontrasti juurde kuulub ka fakt, et esimeses vältes kahesilbilise kõnetakti teise silbi vokaal on poolpikk. Eesti keeles pole sõnu, mis koosneksid ühepikkustest lühikestest silpidest; samuti ei ole sõnu, mis koosneksid traditsiooniliselt teiseks välteks nimetatud silpidest. Sõnad koosnevad kõnetaktidest (või järgadest); rõhulisele silbile peab järgnema rõhutu teine silp, ning selle teise silbi pikkus muutub koos esimese silbi pikkuse muutumisega, ainult vastassuunas (sõna võib koosneda ühest või mitmest kolmandas vältes olevast silbist, aga selle põhjuseks on keeleajalooline fakt – kolmandas vältes silp vastab ajalooliselt kahesilbilisele kõnetaktile).

Kui pikka vokaali käsitleda kahe vokaali järjendina, siis võiks küsida, kas ülipikk vokaal on kolme vokaali järjend või on kumbki vokaal poolteise vokaali pikkusega? Ning võib-olla on siis esimeses vältes sõna teises silbis poolteist vokaali? Ja kolmandas vältes sõna teise silbi pikkus oleks pool vokaal-

li? Kuna see on lühem kui teises vältes sõna teise vokaali pikkus, siis oleks see ehk kolmandik vokaali? Või on eesti keeles vähemalt 39 vokaalifoneemi – üheksa esmavärtlise sõna rõhulises esimeses silbis, üheksa teisevärtlise sõna esimeses silbis, üheksa kolmandavärtlise sõna esimeses silbis, neli või viis esmavärtlise sõna teises silbis, neli või viis teisevärtlise sõna teises silbis, neli või viis kolmandavärtlise sõna teises silbis... Minu meelest oleme juba absurdsuseni jõudnud. Muidugi on igal häälikul teatav foneetiline kestus, aga kvantiteeti kui fonoloogilist süsteemi ei saa kirjeldada segmendi tasemega piirdudes. Opositsioon realiseerub kõnetakti tasemel.

Tõele au andes kasutab autor vokaali defineerimisel silbi mõistet ning konsonantide kirjeldamisel lubab kõnelda geminaatidest, mis muidugi eeldab silpide olemasolu. Siinkirjutaja ootab erilise huviga lubatud kolmandat köidet, milles autor esitab oma vaated sõna- ja lauseprosoodia kohta.

Ülal esitatud kriitika ei muuda fakti, et raamat sisaldab tõepoolest palju väga väärtuslikku. Autor on endale kindlustanud väärika koha eesti foneetika uurimise ajaloos.

ILSE LEHISTE